

ПІЗНАВАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ СУЧАСНИХ ТЕХНІК ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА

COGNITIVE DEVELOPMENT OF PRESCHOOL STUDENTS USING MODERN TECHNIQUES OF DECORATIVE AND APPLIED ARTS

У статті обґрунтовано сутність понять "пізнавальний інтерес", "пізнавальна активність", "пізнавальна діяльність", "пошуково-дослідницька діяльність", "пізнавальний розвиток"; висвітлено їх важливість для становлення особистості дошкільника. Увіражено першочергову орієнтацію сучасної дошкільної освіти при організації освітнього процесу на розвиток пізнавального інтересу та пізнавальної діяльності вихованців. З'ясовано, вплив сучасних засобів декоративно-ужиткового на розвиток пізнавального інтересу вираженого додатковими термінами "цікавість" та "допитливість".

Зосереджено увагу на пізнавальному розвитку дітей за оновленим Базовим компонентом дошкільної освіти, висвітлено такі основні компетентності дошкільників, як предметно-практична, технологічна, сенсорно-пізнавальна, дослідницька.

Виокремлено нову техніку "handmade" (рукоділья) як одну із найцікавіших складових декоративно-ужиткового мистецтва. Проаналізовано цінність handmadetехнік для пізнавального розвитку дошкільників. Розглянуто ефективність використання у зазначеному процесі засобів декоративно-ужиткового мистецтва, як-от: декупаж, скрапбукінг, фетінг... , котрі, великою мірою стимулюють пізнавальну активність і пізнавальний інтерес дошкільнят, їхню допитливість, спонукаючи їх до практичної діяльності.

Висвітлено специфіку основних handmadetехнік для виготовлення дітьми предметів зазначеними засобами, що сприяють їх пізнавальному розвитку.

Доведено, що вихователі, реалізуючи зміст технік handmade та інших сучасних засобів, формують предметно-практичну, технологічну, сенсорно-пізнавальну і дослідницьку компетентності дошкільників, уможливають їхнє творче самовираження шляхом відповідних предметно-практичних і технологічних дій у самостійній і спільній з однолітками роботі.

Ключові слова: пізнавальний інтерес, пізнавальна активність, пізнавальна діяльність,

пізнавальний розвиток, дошкільники, новітні техніки: декупаж, скрапбукінг, фетінг.

The article substantiates the essence of the concepts "cognitive interest", "cognitive activity", "cognitive activity", "research activity", "cognitive development"; their importance for the formation of the preschooler's personality is highlighted. The priority orientation of modern preschool education in the organization of the educational process on the development of cognitive interest and cognitive activity of pupils is emphasized. The influence of modern decorative and utilitarian tools on the development of cognitive interest expressed by the additional terms "curiosity" and "curiosity" has been clarified.

Attention is focused on the cognitive development of children according to the updated Basic component of preschool education, such basic competencies of preschoolers as subject-practical, technological, sensory-cognitive, research are highlighted.

The new "handmade" technique is singled out as one of the most interesting components of decorative and applied art. The value of handmade techniques for the cognitive development of preschoolers is analyzed. The effectiveness of the use of decorative and applied art tools in the specified process, such as: decoupage, scrapbooking, felting..., which greatly stimulate the cognitive activity and cognitive interest of preschoolers, their curiosity, encouraging them to practical activities, is considered.

The specifics of the main handmade techniques for making objects by children using the specified means, which contribute to their cognitive development, are highlighted.

It is proven that educators, implementing the content of handmade techniques and other modern means, form subject-practical, technological, sensory-cognitive and research competence of preschoolers, enable their creative self-expression through appropriate subject-practical and technological actions in independent and joint work with peers.

Key words: cognitive interest, cognitive activity, cognitive activity, cognitive development, preschoolers, the latest techniques: decoupage, scrapbooking, felting.

УДК 373.2.015.31:745/749
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/55.2.33>

Гордиська В.В.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Серед актуальних проблем вітчизняної дошкільної освіти сьогодення фахівці називають передачу не лише практичного досвіду народу нащадкам, а й уміння ним творчо користуватися, відповідно до новітніх потреб сучасності.

Основною метою української дошкільної освіти XXI ст. проголошено розвиток пізнавального інтересу дошкільників, їх пізнавальних можливостей та здібностей, ініціативності, активності, самостійності, бажання пізнавати світ, і накопичувати практичний досвід.

Відтак перелічені завдання і зумовлюють зміст однієї з найактуальніших проблем сучасної дошкільної освіти, орієнтованої на забезпечення належних умов у ЗДО для пробудження у дітей пізнавальних інтересів, що згодом трансформуються у пізнавальні потреби й активну діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфіка розвитку пізнавальних інтересів дошкільників упродовж експериментальної діяльності привертала увагу таких видатних науковців, як Г. Бєленька, Н. Глухова, Н. Кот, Н. Лисенко, З. Плохий, М. Поддяков, Н. Яришева та ін. Про

важливість пізнавальної активності для становлення особистості писали видатні педагоги минулих століть Я. Коменський, К. Ушинський, Д. Локк, Жан-Жак Руссо, котрі пов'язували пізнавальну активність із природним прагненням дитини до пізнання. Особливості пізнавальної діяльності та способи її активізації у дітей старшого дошкільного віку вивчали А. Маркова, В. Лозова, Ж. Тельнова, Г. Щукіна та ін.

Питання, присвячені розвитку пізнавального інтересу дошкільників, висвітлювалися у наукових працях Н. Бібік, І. Гудим, Л. Лохвицької та ін. Саме вони відстежили численні труднощі упродовж реалізації зазначеного завдання, спричинені віковими особливостями засвоєння інформації дітьми, нестійкістю їхніх поглядів та дій. Тому вихователям ЗДО необхідно працювати над подоланням байдужості і пасивності дітей в тому чи іншому виді діяльності та їх освітньому процесі шляхом надання інноваційного характеру їхній навчально-пізнавальній діяльності, постійного пошуку нових технологій і методів роботи. Адже, як акцентують фахівці, лише особливий предмет чи явище може викликати сплеск емоцій, емоційне захоплення, на якому діти затримують увагу та погляд.

Вітчизняні дослідники А. Боднар і Н. Макаренко поняття «пізнавальний інтерес» розглядають як емоційно усвідомлену працю дітей, що супроводжується внутрішнім задоволенням від її результатів [1, с. 33].

Науковець І. Гудим зазначає, що пізнавальний інтерес, сприяючи підвищенню активності дітей, щоразу її поглиблює упродовж пошукової, пізнавальної та дослідницької діяльності. Пізнавальна активність, як наголошує дослідник, спонукаючи до інтелектуального й емоційного відгуку у розв'язанні навчальних завдань, стимулює у дошкільників допитливість, розвиває їхні вміння вникати у сутність поставлених перед нею питань, мотивує їх прагнення до дослідницької діяльності [4, с. 26].

Аналіз наукової літератури з досліджуваної теми, а також вивчення практичного досвіду сучасного декоративно-ужиткового мистецтва надали нам підстави для висновку про недостатній ступінь висвітлення проблеми використання педагогами дошкільної наявних методичних засобів та технік у пізнавальному розвитку дітей.

Актуальність означених питань та їх недостатня розробленість зумовили вибір теми нашої наукової розвідки, **метою** якої є обґрунтування ефективності сучасних технік декоративно-ужиткового мистецтва як засобів для пізнавального розвитку дошкільників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, сьогоднішній дошкільник є соціально-активною істотою, котра прагне до постійних самостійних дій, до незалежності пошуків і постійної

творчої діяльності, а не до пасивного спостереження. Тому предметом нашого дослідження ми обрали не лише пізнавальний розвиток дошкільників, а й його суміжні дефініції – «пізнавальний інтерес», «пізнавальна активність», «пізнавальна діяльність», «пошуково-дослідницька діяльність», «пізнавальний розвиток».

Оскільки одним із вагомих чинників стимулювання навчальної діяльності дітей дошкільного віку постає «*пізнавальний інтерес*», першим вважаємо за доцільним розгляд власне цього терміна.

Фахівці наголошують, що сучасним педагогам ЗДО необхідно забезпечити освітній процес яскравим і вражаючим емоційно-інтелектуальним підґрунтям, постійно підтримуючи пізнавальне зацікавлення вихованців, спонукаючи їх до дослідницької активності.

Пізнавальний інтерес як інтегративне утворення виникає на ранніх етапах формування особистості. Це багатofункціональне поняття має складну структуру: по-перше, як окрема складова психічних процесів, сприяє розвитку інтелекту, емоцій і почуттів; по-друге, як субстанція взаємин зі світом проявляється у соціальних контактах і передбачає обов'язкове педагогічне керівництво.

Інтерес розвивається і формується у соціальній, освітній, культурній тощо сферах діяльності. Це цілеспрямований систематичний процес, що суттєво впливає на характер дитини, формуючи риси її особистості.

Науковці трактують інтерес як комплекс багатьох психічних процесів, що сприяють активній діяльності, підвищують готовність дитини до пізнання через здивування, подив, радість від процесу навчання, формують прагнення заглиблюватися в пізнання предмета, у пізнавальну діяльність загалом, допомагають переживати невдачі та забезпечують вольові устремління до їх подолання [11].

Пізнавальний інтерес невіддільний від цікавості та допитливості.

Цікавість є вибірковим ставленням дитини до спостережуваного предмета, зумовленим його несподіваними, яскравими, незвичними, вражаючими аспектами. Хоча сам предмет зацікавлення не обов'язково може мати якусь особливу значущість. На стадії цікавості дитина задовольняється лише поверховим орієнтуванням стосовно спостережуваного предмета чи ситуації. Ця стадія ще не виявляє справжнього прагнення до глибшого пізнання їх сутності. І все ж цікавість як фактор виявлення пізнавального інтересу вважається його початковим етапом.

Допитливість – надзвичайно цінна риса особистості, що характеризується прагненням дитини проникнути за межі побаченого. На цій стадії інтересу мають місце досить сильні вираження емоцій подиву, радості від пізнання, задоволеність

власною діяльністю. У виникненні загадок та їх розшифруванні і полягає сутність допитливості як активного бачення світу, котре розвивається не тільки на заняттях, а й під час безпосередньої практичної діяльності, коли дитина сама креативить у пошуку істини. Допитливість як стійка риса характеру має значну цінність у розвитку особистості, формуючи її активне світосприйняття, мотивуючи до постійних пошуків.

Пізнавальний інтерес у дошкільників може викликати лише креативний вихователь, котрий уміє інтригувати, розвивати почуття впевненості у своїх можливостях, спонукає до аналізу нового та незвіданого, створює атмосферу радості відкриттів, емоційно забарвлює нову інформацію. Тільки за таких умов підтримка й задоволення інтересу дітей не призведуть до згасання їхньої уваги, допитливості, а, навпаки, стимулюватимуть їхню цікавість, підтримуватимуть природну жагу знань дослідження всього невідомого [6, с. 89].

У сучасних закладах дошкільної освіти педагогам необхідно запалити і постійно підтримувати вогник пізнавального інтересу дітей, що згодом розгориться в інтенсивну пізнавальну активність.

Стисло проаналізуємо сутність поняття **“пізнавальна активність”**. “Енциклопедія освіти” тлумачить цей термін як рису особистості, що проявляється у її ставленні до процесу набуття знань і соціального досвіду та прагненні до самостійної пізнавальної діяльності [5, с. 678-680].

Феномен пізнавальної активності, що є одним із найважливіших чинників навчання, постійно привертає увагу дослідників, оскільки взаємодія дитини із навколишнім світом можлива тільки завдяки її особистій “включеності” в цікавий освітній процес та активній діяльності в ньому.

Так що ж таке пізнавальна активність? Це здатність цікавитися невідомим, виявляти готовність до розв’язання проблемних ситуацій і задач, здійснювати елементарні мисленнєві дії, володіти початковими формами критичного мислення і творчої уяви, дослідництва, експериментування, винахідництва, радіти власним відкриттям, прагнути послуговуватися при цьому власними силами; лічити, систематизувати, класифікувати тощо [2, с. 52].

Як бачимо, пізнавальна активність постає одним із головних чинників розвитку дитячої особистості. Саме тому в усіх розділах чинних освітніх програм значна увага приділяється розвитку пізнавальних інтересів дітей в освітньому процесі, а також під час співпраці ЗДО з родиною вихованців.

Найбільш вичерпним, на нашу думку, є визначення **пізнавальної діяльності** як цілеспрямованого й організованого вихователем навчання дошкільників, що формує в останніх цілісну картину уявлень про себе, світ природи, людей, речей, відносин, емоцій, почуттів. Іншими словами, це

категорія, котра сприяє виробленню цілісної системи цінностей, що є основою для становлення й розвитку особистості дошкільника. Упродовж навчання у дітей започатковуються життєво та соціально важливі вміння й навички, які закріплюються протягом практичної діяльності. Дошкільнята включаючись у таку діяльність, переживають радість відкриттів, подив від нового, оволодівають способами пізнавальних досліджень, набуваючи перший навчальний досвід [8].

Розвиток пізнавальної активності та пізнавальної діяльності дітей невід’ємний від їх **“пошуково-дослідницької діяльності”**. Це відкриття та пізнання нових явищ та об’єктів довкілля, що здебільшого проводиться у природі або у куточку природи з вмілих організації і керівництва вихователя ЗДО. Ініційована ним пошуково-дослідницька діяльність дітей завжди передбачає високий ступінь активності і самодіяльності останніх.

Оскільки розвиток є обов’язковою умовою будь-якого прогресу, а дитяче пізнання світу – провідним чинником формування особистісних якостей (активності, самостійності, ініціативності тощо), тому, можемо відзначити, остільки проблема **пізнавального розвитку дошкільників** загалом вважається однією з найактуальніших у теоретико-практичному освітньому процесі дошкільця.

Отже, необхідність активізації пізнавального розвитку дошкільників в умовах вітчизняного ЗДО передбачає належне стимулювання вихователем інтересу до навчання, а також до пошуково-дослідницької і пізнавальної діяльності.

Із метою вироблення у дошкільнят предметно-практичної і технологічної компетентності за оновленим Базовим компонентом дошкільної освіти вихователям ЗДО слід максимально реалізувати творчі задуми дитини шляхом застосування різноманітних сучасних засобів та технік. Надзвичайно ефективною у цьому плані є модерна техніка handmade (рукоділья) – одна зі складових декоративно-ужиткового мистецтва.

Рукоділья загалом означає ручну манеру виконання декоративно-ужиткових виробів, предметів, виготовлених за новітньою технологією handmade [9].

Проаналізовані наукові джерела увиразнюють численні різновиди (т.зв. хенд-мейдтехнік). Передусім техніка handmade об’єднує як мінімум такі мистецькі напрями, як народні ремесла, народні промисли, декоративно-ужиткове та образотворче мистецтво. Іноді сучасний термін «hand-made» вживають для того, аби спростити, звузити, водночас виокремити певний вид декоративно-ужиткового мистецтва, вироби якого обов’язково мають відповідати кільком вимогам, а саме: 1) мати естетичну цінність; 2) володіти художнім ефектом та 3) слугувати для оформлення інтер’єру та побуту. До них належать, приміром, одяг, декоративні

тканини, меблі, килими, порцеляна, фаянс, художнє скло, ювелірні й ін. художні вироби. Як бачимо, світ хенд-мейду досить об'ємний і розрахований як на дітей, так і на дорослих, залежно від їхніх смаків та уподобань.

Сьогодні відстежують низку різновидів хенд-мейд технік: декупаж, скрапбукінг, карвінг, квілінг, фелтінг, топіарій, вироби з полімерної глини та шкіри, ляльки-мотанки та іграшки, печворк, макраме, вишивання, в'язання, бісероплетіння [13]. Стисло охарактеризуємо кілька із них.

Однією зі складових декоративно-ужиткового мистецтва зі сфери хенд-мейд є декупаж. Незважаючи на іншомовну інтригуючу назву, ця техніка водночас достатньо проста у застосуванні сучасними вихованцями ЗДО.

Декупаж як одну з форм сучасної аплікації ще називають "серветковою технікою", сутність якої полягає у створенні ілюзії малюнка. Для її виконання можуть слугувати різноманітні матеріали й поверхні: дерево, заготовки з ДСП і МДФ, скло, тканина, пластик, фанера, шкіра, щільний картон тощо.

Декупаж ґрунтується на використанні різнокольорових тематичних серветок. Вони є найпоширенішим матеріалом для декорування різних за розміром і об'ємом коробок, кухонних дерев'яних яєць, дощечок, підставок, бочечок для круп та спецій, ваз, тарілок, рамок, кошиків, пляшок, горщиків для квітів, листівок, Великодніх писанок, шкатулок, скриньок для рукоділля та інших дрібниць. Застосовують також, крім серветок, рисовий папір, декоративний папір, тканини, шпалери, газети й журнали, яєчну шкаралупу, нитки, свічки тощо.

За способом декорування розрізняють такі основні види декупажу: 1) *класичний*, де зображення приклеюють безпосередньо на поверхню (тобто це виконання аплікації); 2) *зворотний*, коли зображення використовують зі зворотнього боку, застосовують на прозорих предметах (тарілки, чашки, столи); 3) *об'ємний* (3D декупаж), що надає об'ємності окремим фрагментам для його створення застосовують такі матеріали, як текстурні пасти, шпаклівку для дерева, драпіровану тканину, художні арт-гелі, декупажні 3D-карти, намистини й камінчики, яєчну шкаралупу і ракушки, а також відносно нову техніку 3D моделювання *Sospeso Trasparente* за допомогою термоплівок; 4) *художній*, який передбачає своєрідне усунення меж між наклеєним зображенням та фоном за допомогою художніх технік розпису, котрі й уможливають плавний перехід; 5) *декопатч* – це своєрідне поєднання декупажу і печворку. При цьому використовують багато різних клаптиків паперу як фрагменти майбутньої картини (за принципом мозаїки або клаптикової ковдри). Часто застосовують спеціальний папір з імітацією різних видів поверхні на кшталт дерева, каменю, хутра тощо.

В декопатчі всю поверхню предмета обклеюють маленькими шматочками, формуючи оригінальний візерунок, і зверху покривають суцільним лаковим шаром. Зауважимо, що базовою технікою залишається класичний декупаж, усі інші використовують його як основу.

Виокремлюють також різні стилі декупажу, а саме:

а) *прованс* – це романтичний, простий та ніжний стиль декупажу. На світлому фоні зображають квіти, поля, ідилічні сцени старовинного сільського життя;

б) *етнічний* характеризується яскравими деталями, що притаманні конкретним культурі, країні та епосі. Використовують різні види тканин, шкіри, традиційні орнаменти, етнічні мотиви;

в) *вікторіанський* – передбачає поєднання класичних традицій і королівської розкоші вікторіанської епохи;

г) *шебі-шик* – імітує затишну старовину у світлих пастельних тонах і лаконічних мотивах із квітами;

д) *супл-сіті* – це простий міський стиль, основою якого є вирізки зі старих газет та журналів;

е) *printroom* – застосовують чорно-білі фотокопії малюнків XIX ст. на пастельному тлі [3].

Робота з дітьми у техніці декупажу може відображати тематику навчального заняття, традицій, свят, інших подій.

Отже, техніка декупажу полягає в тому, що на поверхню дерев'яних і картонних виробів наклеюється вирізане з тонкого паперу зображення, яке потім покривається захисним шаром клею, лаком, акриловими фарбами, моделюючими пастами, шпаклівками по дереву, художніми арт-гелями, 3-D декупажними картами, в результаті чого створюється ілюзія розпису.

Під час такої аплікації розвиваються дрібна моторика дошкільнят, сенсорне сприймання, окомір, уява, естетичний смак; формуються художньо-естетичні здібності та вольові риси. Тобто, сучасний і актуальний мистецький напрям – декупажу розширює обрії дитячого світосприйняття, урізноманітнює їхні вміння й навички у галузі аплікації, збагачує їхню емоційну палітру тощо.

Не менш привабливим постає ще один вид хендмейду – скрапбукінг мистецтво.

Назва "**скрапбукінг**" походить від двох англійських слів: *scrap* – "вирізка" та *"book"* – "книга". Ця техніка є не менш цікавою та простою у виконанні, й водночас приваблює більшість дітей.

Скрапбукінг уможливує втілення художньо-естетичних задумів, творчих ідей дитини щодо створення й нанесення прикрас на фотоальбоми за відповідно обраними нею темами або порами року, подіями, святами тощо. Звісно, для того, щоб здійснити певну вирізку матеріалів, необхідно попередньо зробити серію різних фотографій,

пізніше їх зберегти у фотоальбомах, а згодом реалізувати певні ідеї в мистецтво скрапбукінгу.

Отже, створені за технологією скрапбукінгу оновлені фотоальбоми набувають у дитячих руках оригінальної унікальної своєрідності.

Фахівці у мистецтві скрапбукінгу виокремлюють чотири стилі: поділяють на такі стилі:

1) *вінтажний*, що надає створеному предмету забарвлення глибокого ретро;

2) *європейський*, який відрізняється лаконічністю й мінімумом прикрас;

3) *скрабі шик* – створює ефект поношеності;

4) *американський* – характеризується численністю елементів декору та яскравих кольорів [10].

Насамперед із вихованцями потрібно обговорити й обрати подію для створення альбому. Вихователь разом з дітьми здійснює перегляд різних фото, створених спільно у групі або за її межами, обирає з ними тему, вибір кольорової палітри, оформлення альбому, декорації, назву для кожної сторінки, пропонує нанесення напису – від руки, вирізки букв із газет і журналів, за допомогою штампів або трафаретів. Надалі педагоги вихованці спільно компанують сторінки альбому, підбирають різні варіанти фото, його монтажування й оформлення.

І так кожна сторінка передбачає створення певного образу за допомогою наклеєних фону, фотографій, декоративних елементів і підписів, причому кожен шар має ретельно просохнути [10].

Не менш актуальною є й особлива техніка **фелтінгу** – рукоділля, упродовж якого зі спеціальної вовни (шерсті) для валяння створюються іграшки, декоративні й оздоблювальні елементи одягу, прикраси тощо.

Сучасний фелтінг наносять на поверхню малюнка, виготовляють м'які іграшки, картини, аксесуари тощо. До речі, використовують винятково натуральну шерсть.

Фелтінг – це і хоббі, і водночас пізнавальна діяльність дітей у ЗДО. Розрізняють два види валяння вовни: сухий і мокрий. Перший із них використовують для об'ємних предметів та іграшок, а другий – для плоских (скажімо, для створення картин і панно). Тому дошкільнятам цікаво буде застосувати обидва описані види фелтінгу. Детальніший опис аналізованих технік можна знайти на сайті [12].

Висновки. Отже, усі описані техніки декоративно-ужиткового мистецтва мають неабиякий

вплив на розвиток пізнавальних інтересів дошкільників, потребують детального вивчення та запровадження до сучасних вітчизняних ЗДО. Вихователі, реалізуючи зміст технік handmade та інших сучасних засобів, формують предметно-практичну, технологічну, сенсорно-пізнавальну і дослідницьку компетентності дошкільників, уможливають їхнє творче самовираження шляхом відповідних предметно-практичних і технологічних дій у самостійній і спільній з однолітками роботі [7].

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Боднар А.Я., Макаренко Н.Г. Шляхи формування пізнавального інтересу особистості в процесі професійного самовизначення. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. *Наукові записки*. 2014. Т. 162. С. 32–37.

2. Васько А.М. Ейдетика для дошкільнят (програма розвитку пізнавальної активності дошкільників методами ейдетики). *Обдарована дитина*. 2013. № 4. С. 51–59.

3. Вироби в техніці декупаж. URL : <https://hobitera.com/c-dekupazh>

4. Гудим І. Розвиток пізнавальних інтересів і здібностей дошкільників із порушеннями зору. *Особлива дитина : навчання і виховання*. 2014. № 4. С. 24–30.

5. Енциклопедія освіти / гол. ред. В.Г. Кремень. Київ : Юрінком. Інтер. 2008. 1040 с.

6. Карук І.В. Розвиток пізнавальних інтересів у дітей дошкільного віку в процесі експериментальної діяльності. Сучасні педагогічні технології та методи здійснення навчально-виховної роботи в закладах дошкільної освіти і початкової школи на засадах педагогіки творчості. *Молодий вчений*. 2018. № 5.2. С. 89–92.

7. Освітній напрям «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі» *Практика управління дошкільним закладом* URL : <https://ezavdnz.mcfr.ua/867846>

8. Пізнавальний розвиток дошкільників URL: <http://zhuravlyk.uz.ua/organizaciya-zhittyediyalnostiditej-v-dnz/piznavalnij-rozvitok/>

9. Рукоділля. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%>

10. Скрапбукінг. Що це таке? URL: <https://ditvora.com.ua/skrapbuking-shcho-ce-take/>

11. Теоретичні основи дослідження ігрових технологій як засоби розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів URL: <https://jak.koshachek.com/articles/ponjattja-piznavalnij-interes-v-psihologo.html>

12. Фелтінг для початківців майстер клас. URL: <https://www.elysiandaisies.com/articles/svoimi-rukami/felting-dlya-nachinayushih-master-klass.html>

13. Яким буває хенд-мейд і як заробити своїми руками? URL: <https://karpaty.rocks/yakym-buvaye-hend-meyd-i-yak-zarobyty-svoyimy-rukamy>